

Várad Natália

A szovjet hatalom kiépítésének kezdeti lépései Kárpátalján 1944–1946

Bevezetés

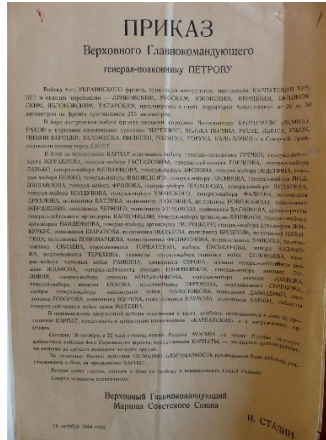
Kárpátalja területe 1920-ig a történeti Magyarország szerves része volt, majd két évtizedig Csehszlovákiához tartozott.¹ Az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel, illetve az 1939. március 15–17. közötti katonai akcióval Kárpátalja visszatért Magyarországhoz. A szovjet megszállást követően, 1944. október 28-án érkezett Husztra a londoni emigráns csehszlovák kormány küldöttsége, hogy az 1938 előtti törvények alapján újjászervezze a csehszlovák közigazgatást, de a Vörös Hadsereg vezetése meggátolta munkáját.² A XX. században Kárpátalja sok megpróbáltatáson, országváltáson esett át. A leghosszabb, leggyötrelmesebb időszak azonban az a 46 év volt, amit a szovjet hatalmi rendszerben töltött. A terület erőszakos megszállása; a párthatalomnak való teljes kiszolgáltatottság; a magyar és a német etnikumú lakosság meghurcolása; a senkit nem kímélő tisztogatás, kolhozosítás, egyházellenesség; az erőszakos oroszosítás; a magántulajdon megszüntetése; stb. a kárpátaljai lakosság mindennapjaivá váltak. A szovjet hadsereg, a IV. Ukrán Front katonái, a Kárpátok galíciai, keleti előterében hosszú harcokat követően, 1944. szeptember 27-én törtek be a Tatár-hágónál Kárpátalja területére, és október 27-ére már Ungvárt is elfoglalták.³ 1944. október 18-án Sztálin parancsot ad Petrovznak, a IV. Ukrán Front hadseregtábornokának, hogy mondjon köszönetet „*azoknak az egységeknek, akik a Kárpátok hegyeinek leküzdésében és Kőrösmező, Rahó, Alsó-Verecke, Ungvár felszabadításában vettek részt*”.⁴

1. A tanulmány megírását a Tempus Közalapítvány – a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj keretében – támogatta.

2. Botlik, 2000: 285.

3. Botlik, 2003: 21.

4. KTÁL Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1.

Sztálin parancsa köszönetnyilvánításra Petrov tábornoknak, a IV. Ukrán Front hadseregparancsnokának, hogy fejezze ki hálóját a hadseregnek a Kárpátok meghódításáért (KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1.)

Emellett elrendelte, hogy az arra érdemes katonákat „Kárpátok” érdemkereszttel tüntessék ki, amit erre a célra hoztak létre.⁵ A sikerek megünneplésére pedig Moszkvában dízsortűzzel ünnepeltek. Ez is azt bizonyítja, mennyire fontos volt, stratégiai szempontból, Sztálinnak Kárpátalja elfoglalása.

Közjogi kérdések

Kárpátontúli Ukrajna egyesítésének a Szovjetunióval fontos lépcsőfoka volt 1944. október 31-én a Kárpátontúli Ukrajna (Zákárpátszka Ukrájiná) Kommunista Pártja munkácsi szervezetének az újjászervezése,⁶ majd a kommunisták által 1944. november 19-ére összehívott első kárpátaljai pártkonferencia Munkácson.⁷ A konferencián megalakították Kárpát-Ukrajna Kommunista Pártját, kikiáltották Kárpátontúli Ukrajna függetlenségét, amely határozatot fogadott el „Kárpát-Ukrajna újraegyesítéséről Szovjet-Ukrajnával”, valamint a népbizottságok kongresszusának összehívásáról.⁸ 1944. november 26-án zajlott a Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusa Munkácson, amely kimondta a terület „újraegyesülését” Szovjet-Ukrajnával.⁹ Létrehozta saját legfelsőbb államhatalmi szervét, a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsát. Kárpátalját hivatalosan 1946. január 22-én csatolták Szovjet-Ukrajnához. Az

5. KTÁL Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1.

6. KTÁL Fond P-14. Opisz 1. No. 61.

7. Móricz, 2001: 127.

8. Botlik, 2000: 284.

9. Uo.; *Munkás Újság*, 1945. június 3.

újabb történelmi sorsforduló után elnevezése Kárpátontúli terület (Zákárpátszka oblaszty) lett.¹⁰

Kárpátalja története államjogi szempontból ebben az időszakban két szakaszra bontható, azaz a szovjetesítés két fázisban ment végbe: 1944. október – 1946. január 22. között egyfajta átmeneti állapotban volt, Kárpátontúli Ukrajnaként megnevezve, a hivatalos dokumentumokban,¹¹ majd 1946. január 22-től, az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés értelmében, hivatalosan is beleolvadt a szovjet típusú közigazgatási rendszerbe, és az SZSZKSZ egyik megyéje lett, Kárpátontúli terület (Закарпатська область) néven.¹²

Ennek a periódusnak központi politikusa Ivan Turjanica, aki az 1930-as években a kárpátaljai vörös szakszervezetek vezetője volt. Az évtized végén Horthyék elől társai-val Moszkvába menekült. 1944 őszén a csehszlovák hadtest politikai biztosaként felszabadítóként jött Kárpátaljára, a szovjethatalom megszervezésének kész forgatókönyvével. A Zakarpatszka Ukrajna államban egyszerre két funkciót látott el: az állam Kommunista Pártjának első parttitkára, egyben a Néptanács elnöke és kormányfő volt.¹³

1944–1946 között közjogi értelemben a hatalmat a választott képviseleti szervek, a Néptanács és helyben a népi bizottságok gyakorolták. A Néptanács, mint a legfőbb államhatalmi szerv, jogalkotói szerepet is betöltött, azaz ebben az időszakban Kárpátontúli Ukrajna kormányának tekinthetjük, ami számos dekrétumot és határozatot fogadott el.¹⁴ 1944. november 20. és 1945. december 25. között összeírták azokat a károkat, amit a „*fasiszta németek-magyarok*” okoztak Kárpátalján, valamint visszakövetelték azokat az értékeket Budapestről, amit Kárpátaljáról a háború ideje alatt elszállítottak.¹⁵

1944. november 26-án a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak első kongresszusán manifesztumot adnak ki Kárpátontúli Ukrajna Szovjet Ukrajnával való „*újraegyesüléséről*”, azaz kimondják, hogy a „*nép akaratából a német–magyar rabságból kiszabadult kárpátontúli nép az anyaországához, a Szovjetunióhoz csatlakozik*”, továbbá kijelentik, hogy Kárpátontúli Ukrajna kilép a csehszlovák kötelékből, és kéri az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz való csatlakozását.¹⁶

10. Botlik–Dupka, 1991: 9.

11. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 6.

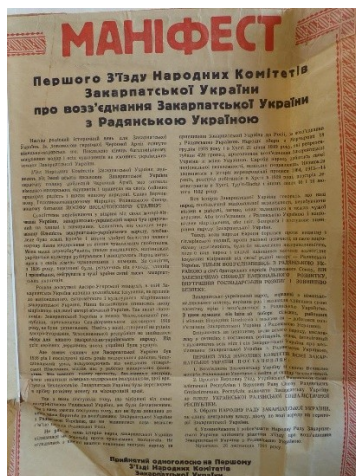
12. Oficinszkij, 2010: 217.

13. Botlik–Dupka, 1991: 58.

14. Oficinszkij, 2010: 233.

15. KTÁL, Fond P-175. Opisz 1. Odinica Zberihányá 10.

16. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1.; *Zákárpátszka Ukrájiná*, 1944. november 27.

Manifeszturn az „újraegyesülésről” (KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 11.)

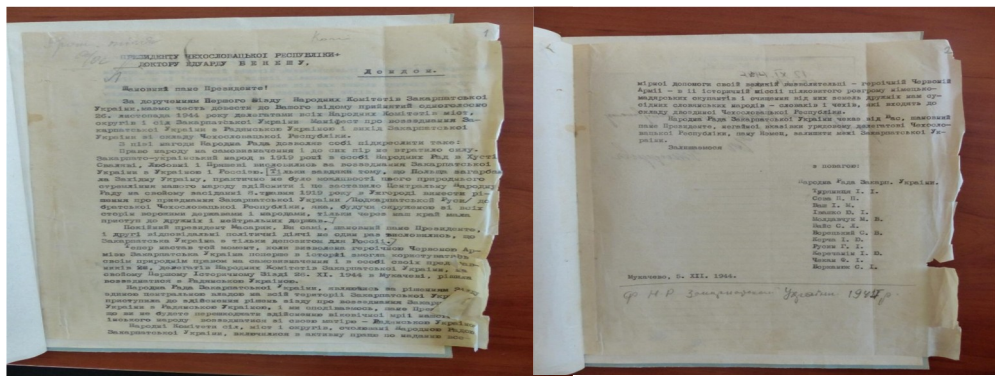
Mivel Kárpátalja területe soha nem tartozott Ukrajnához, az „újraegyesülés” fogalom politikai, ideológiai töltésű, és híján van minden logikának.¹⁷ 1944. november 26-án Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa elfogadta Kárpátontúli Ukrajna ideiglenes Alkotmányát, ami teljesen megegyezett a Szovjet Alkotmánnyal.¹⁸

1944. december 5-én Munkácsról Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának tagjai levelet küldenek Edvard Benešnek, a Csehszlovák Köztársaság miniszterelnökének Londonba, hogy hívja vissza Kárpátontúli Ukrajnából a kormányküldöttséget, mivel Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak első kongresszusán elfogadták Kárpátontúli Ukrajna Szovjet Ukrajnával való egyesülését és azt, hogy Kárpátontúli Ukrajna kilép a Csehszlovák Köztársaság kötelékéből.¹⁹

17. Botlik, 2000: 284.

18. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 12.

19. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 13.

A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának levele Edvard Benešnek, a Csehszlovák Köztársaság miniszterelnökének Londonba, hogy hívja vissza Kárpátontúli Ukrajnából a kormányküldöttséget, mivel Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak első kongresszusán elfogadták Kárpátontúli Ukrajna Szovjet Ukrajnával való egyesülését és azt, hogy Kárpátontúli Ukrajna kilép a Csehszlovák Köztársaság kötelékéből, 1944. december 5. Munkács. (KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 13)

1944. december 8-án Němec és a többi csehszlovák hivatalnok elhagyta Kárpátalját.²⁰ 1944. december 9-én megtiltják a csehszlovák hadseregbe történő jelentkezést, ezzel párhuzamosan elrendelik a Vörös Hadseregbe történő mobilizációt.²¹

1944. december 9-én dekrétum jelent meg a népi rendfenntartó osztagok, karhatalmi alakulatok, azaz a „*druzsinák*” létrehozásáról, amelyeket önként jelentkező munkásokból, parasztokból állítottak össze. Ezek a kétes múltú emberek engedelmes eszközei voltak a hatalmi szerveknek. Tagjai sokszor önkényesen cselekedtek.²² Szovjet szakértők javaslatára a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa létrehozta a Rendkívüli Bíróságot, amely a Néptanács 1944. december 18-án elfogadott 22. számú dekrétuma alapján sok kárpátaljai tragédiáját okozta.²³ Az elkövetkezendő években ennek alapján ítélték el az új rendszer számára veszélyesnek, megbízhatatlannak vélt polgárokat.²⁴ Ez a különleges bíróság – a Néptanács nevében – bárkít elítélhetett, aki a csehszlovák vagy magyar rendszerben valamilyen pozíciót betöltött, függetlenül viselkedésétől, tetteitől stb. Ügyvédi védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket. Büntetésként joguk volt 10-től 25 évig terjedő fegyházat vagy vagyoneklkobzással járó

20. Oficinskij, 2010: 234.

21. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1. a.

22. Csanádi, 2004: 179.

23. Dupka, 2014: 15.

24. Csanádi, 2004: 176.

főbelövést kiszabni. Ítélete ellen fellebbezési lehetőség nem volt.²⁵ A Rendkívüli Bíróság fő célja tehát „a nép ellenségeivel” való leszámolás volt.²⁶

1945. január 12-én dekrétumot adtak ki Kárpátontúli Ukrajna zászlajára, himnuszára vonatkozólag, valamint az itt élők állampolgárságát illetően.²⁷ Ennek értelmében a szovjet himnusz és a sarló-kalapácsos vörös zászló lett a hivatalos. Ugyanezzel dátummal dekrétumot adtak ki az adminisztrációs irányítóhatóság felállításáról.²⁸ Minden vezető beosztású személynek, hivatalnoknak hűségesküdt kellett tennie Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsára és Kárpátontúli Ukrajna népi bizottságai első kongresszusának kiáltványára, amely kinyilvánította az „újraegyesülést és a Csehszlovákiától való elszakadást”.²⁹

Amikor a Szovjetunió és Csehszlovákia 1945 januárjában tárgyalásokba kezdett Kárpátaljának Ukrajnához csatolása érdekében, határkérdésben alapnak az 1939 eleji Kárpátalja–Szlovákia határt tekintették.³⁰ A második világháború éveiben a szovjet-csehszlovák kapcsolatok állandó témája volt Podkarpatszka Rusz kérdése, azé a közigazgatási területé, amely két évtizeden keresztül a Csehszlovák Köztársasághoz tartozott. Amikor a szovjet hadsereg a de jure Csehszlovákiához tartozónak tekintett Kárpátalja területére lépett, megsértette az 1941. július 18-i és az 1944. május 8-i kétoldalú egyezményeket, valamint az 1943. december 12-i szerződést. Ezek a dokumentumok elismerték Csehszlovákia háború előtti határait, és a szovjetek kötelezték magukat, hogy a régiót azonnal átadják a csehszlovák polgári igazgatás hivatalnokainak.³¹ A győztes nagyhatalom katonapolitikai szempontból stratégiai szerepet tulajdonított Kárpátaljának, ezért a front nemcsak keresztülvonult annak területén, hanem egyúttal kijelölte az új szovjet határokat is.³² 1945. április 5-én határozatot hoznak a csehszlovák határország működésének beszüntetéséről,³³ majd 1945. szeptember 7-én határország felállításáról Kárpátontúli Ukrajna és Magyarország, valamint Kárpátontúli Ukrajna és Románia között.³⁴

Az 1945. április 5-én elfogadott kassai kormányprogram VII. fejezete kimondta: az új csehszlovák kormány gondoskodik arról, hogy mielőbb megoldódjék Kárpátontúli Ukrajna kérdése. A kormány óhaja, hogy ez a kérdés a kárpátukrán nép demokratikusan kinyilvánított akarata szerint, valamint a Csehszlovákia és a Szovjetunió közötti teljes barátság jegyében oldódjék meg. Edvard Beneš köztársasági elnök

25. Dupka, 2014: 15–16.

26. Oficinszkij, 2010: 234.

27. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 54.

28. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 55.

29. Uo.

30. Oficinszkij, 2010: 242.

31. Uo. 242.

32. Uo. 243.

33. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 101.

34. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 99.

Kassára látogatott, Kárpátaljával pedig Nyikita Hruscsov, Szovjet-Ukrajna vezetője ismerkedett személyesen. Kárpátalja kérdése nem vált széles körű nemzetközi vita tárgyává; két ország kötött szerződést a hovatartozásáról, jóllehet Beneš határozottan javasolta, hogy a kárpátaljai kérdést ne válasszák el az általános európai rendezés ügyétől, és Csehszlovákia határait a háború befejezése után egyszerre jelöljék ki minden irányban, és hogy az a nagyhatalmak jóváhagyásával történjen. 1945. június 29-én Moszkvában Sztálin jelenlétében írták alá a Szovjetunió és Csehszlovákia szerződését Kárpát-Ukrajnáról. Az aláíráson nem vett részt egyetlen ukrán diplomata sem, illetve Kárpátalja sem képviseltette magát.³⁵ A szerződés három nyelven – ukránul, oroszul és szlovákul – készült. A szerződéshez csatolt jegyzőkönyv a határmegállapító és a felszámolási bizottságról, valamint lakosságcseréről rendelkezett. Meghatalmazottakká Vjacseszlav Molotovot, a szovjet Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettesét és külügyi népbiztost, illetve Zdeněk Fierlinger miniszterelnököt és Vladimír Clementis külügyminisztert nevezték ki.³⁶

Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés értelmében a Kárpátontúli Ukrajnában élő cseh és szlovák, valamint a Csehszlovákia szlovákiai kerületeiben élő ukrán és orosz személyek megválaszthatták állampolgárságukat.³⁷ 1945. június 30-án az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának hetedik ülése alatt törvénybe foglalta Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újra egyesülését. A szerződést néhány hónappal később, 1945. november 22-én Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése, november 27-én pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnöksége ratifikálta, amivel az formálisan is jogerőre emelkedett.³⁸ A két cikkből álló szerződés 1. része kimondta, hogy Kárpátontúli Ukrajna (a csehszlovák alkotmány megnevezése szerint: Podkarpatská Rus) a lakosság részéről kinyilvánított óhajnak megfelelően és a két Magas Szerződő Fél közötti baráti megegyezés alapján egyesül ősi hazájával, Ukrajnával és ennélfogva az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részévé válik.³⁹ A Kárpátalja hovatartozásáról döntő szovjet–csehszlovák egyezményt Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése 1945. november 22-én ratifikálta, majd november 27-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége is. Az egyezmény ezzel lépett érvénybe.⁴⁰ Az 1947-es párizsi békeszerződés ezt a döntést megerősítette. Így a közép-európai régiót a szovjet érdekszférához tartozó Kelet-Európába tagolták be. Ezzel leereszkedett a vasfüggöny, amely Kárpátalját hosszú időre elszakította Közép-Európától.⁴¹

A szerződés településeket vágott ketté, gazdasági, infrastrukturális, kulturális, rokon kapcsolatokat szakított szét. A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1945. április

35. Brenzovics, 2009: 94–95.

36. Oficinszkij, 2010: 243.; Móricz, 2001: 134.

37. Botlik–Dupka, 1991: 149.

38. Oficinszkij, 2010: 243.; Móricz, 2001: 134.

39. Uo. 243.; Botlik, 2013.

40. Brenzovics, 2009: 75–101.

41. Brenzovics, 2015: 21–22.

20-án kiadta az 58. számú, közoktatási reformról szóló rendeletét. Ennek értelmében a papi szemináriumok kivételével minden tanintézetet államosítottak. A pedagógusok állami alkalmazottak lettek.⁴² A pedagógusokat megfigyelték.⁴³ A működő iskolatípusok helyett bevezették a nem teljes középiskola és középiskola elnevezésű tanintézményeket.⁴⁴ Felállították a Központi Módszertani Kabinetet, azaz a kárpátaljai oktatás és nevelés központi intézményét.⁴⁵

1945. december 15-én megalakult az Ukrajnai Kommunista (bolsevik) Párt megyei szervezete, amelynek legelső teendője a pártkönyvek felülvizsgálásával álcázott tisztogatás volt.⁴⁶ Bűnösnek számított mindenki, aki az előző rendszerben bármilyen hivatalt, állami vagy egyházi tisztséget töltött be. Lágerekbe hurcolták az egykori állami hivatalnokok százait.⁴⁷ A kollektivizálás idején tömegesen kulákká nyilvánították a tehetősebb falusi parasztokat. Kiforgatták őket vagyonukból, sokuknak el kellett hagyniuk házaikat; ha nem engedelmeskedtek, Szibériába száműzték őket.⁴⁸ A deportáltak, elítéltek csak Sztálin halála után térhettek haza.⁴⁹

1946-tól rendszeres időközönként (négy-öt évente) voltak választások a Moszkvában ülésező országos, illetve a Kijevben székelő ukrajnai parlamentbe (hivatalos nevén: Legfelsőbb Tanácsba), valamint a helyi (megyei, járási, városi, nagyközségi és községi) tanácsokba. Minden szovjet választás a Szovjetunió Kommunista Pártjának szigorú ellenőrzésével zajlott. A választásokon gyakorlatilag 100 százalékos részvétel mellett szavazták meg az alternatíva nélküli jelölteket.⁵⁰ A választások előtt nagy volt a propagandamunka.⁵¹ A Legfelsőbb Tanács mindössze kétszer-háromszor ülésezett évente.⁵²

1946–1950-ben a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Központi Bizottsága négy határozatot fogadott el Kárpátalja fejlesztéséről. Ennek értelmében többek között elrendelték, hogy több mint háromezer szovjet szakembert kell a megyébe telepíteni:⁵³ agronómust, gépészt, mérnököt, egészségügyi dolgozót, pedagógust stb.⁵⁴ Ez az oroszosítás célját szolgálta. 1947-ben a Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja beleolvadt a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjába, melyet

42. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 598.

43. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 607.

44. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 158.

45. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 601.

46. Oficinszkij, 2010: 219.

47. Botlik, 2000: 286.

48. Oficinszkij, 2010: 216.

49. Dupka–Korszun, 1997: 54.

50. Oficinszkij, 2010: 218.

51. KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 9.; KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 24.

52. Brenzovics, 2009: 95.

53. Oficinszkij, 2010: 219.

54. Uo. 254.

1952-ben átneveztek Szovjetunió Kommunista Pártjává. A köztársasági pártszervezetet pedig ezután Ukrajnai Kommunista Pártnak nevezték.⁵⁵

Gazdasági kérdések

A földreform végrehajtásáról szóló határozat 1944. november 27-én jelent meg.⁵⁶ Majd két nappal később, november 29-én megjelent a földosztásról szóló rendelet is. Ebben egyértelművé tették, hogy a magyar és német „*áruló*” földbirtokosok földtulajdonát szét kell osztani a földnélküliek és a kis földterülettel rendelkezők között. A szétszított telkek nem haladhatták meg a 10 holdat.⁵⁷ Az 1945 márciusában megjelent határozat értelmében pedig felszámolták a nagybirtokokat.⁵⁸ Minden településen földosztó bizottságok tevékenykedtek, akik önkényes módon irányították a művellet lebonyolítását.⁵⁹

1944. december 5-én a Néptanács egy rendeletet is elfogadott, amely kimondta, hogy az egykori Magyarország és Csehszlovákia minden ingó és ingatlan tulajdona, vagyis az intézmények, termőföldek, erdők, vállalatok, üzemek, bányák stb. Kárpátontúli Ukrajna tulajdonát képezik.⁶⁰

1944. december 26-án dekrétumot adtak ki valamennyi bank és bankfiók államosításáról és a Kárpátontúli-Ukrajna Nemzeti Bank felállításáról.⁶¹ 1944. december 29-én a Néptanács dekrétumot adott ki a földek államosításáról.⁶² A levéltári források szerint már előtte, december 28-án elvették a „*földtulajdont a fasiszta magyar hadsereg hőseitől*”.⁶³ Továbbá a rendelet értelmében elkobozták tulajdonosaiktól a gyárakat, üzemeket, a „*kizsákmányoló*” házat, ingóságukat. Államosították a boltokat, szabó-, szűcs-, fodrászüzleteket, asztalos-, bodnärműhelyeket, cukrászdákat stb. Esetenként megengedték a volt tulajdonosoknak, hogy továbbra is itt dolgozzanak alkalmazottként. Minden a „*nép tulajdonává*” vált.⁶⁴ 1945. január és november között számos dekrétum és levelezés született a falvak egyesítéséről vagy azok felosztásáról,⁶⁵ ahogy azt érdekük diktálta, a betelepítés, oroszosítás stb. szempontjából. Kárpátontúli Ukrajnai Néptanácsa 1944. január 12. és 1945. december 12. között számos dek-

55. Oficinskij, 2010: 219.

56. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 60.

57. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1. a.

58. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 438.

59. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 439.

60. KTÁL, Fond P-618. Opisz 1. Odinica Zberihányá 43.

61. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 17.

62. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 15.

63. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 16.; KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 133.

64. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 15.1 a.; Csanádi, 2004: 179.

65. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 110.

rétumot és határozatot ad ki a különféle iparágak, kereskedelmi vállalkozások, a vasúti közlekedés és a távközlés államosítására.⁶⁶

1945. február 2-án újabb dekrétum jelenik meg a gazdasági társaságok, alapítványok tulajdonjogának átadásáról Kárpátontúli Ukrajna tulajdonába.⁶⁷ 1945. február 9-én dekrétumot és határozatot adnak ki Rendkívüli Bizottságok felállításáról abból a célból, hogy mielőbb kivizsgálásra kerüljenek azok a bűntettek és kártettek, amit a „magyar–német fasiszták” hajtottak végre Kárpátontúli Ukrajna területén.⁶⁸ Valójában a nyomozás és kivizsgálás jóval korábban kezdődött. Már 1945 januárjától találhatók beszámolók, jelentések a „német–magyar fasiszták gaztetteiről” a levéltári dokumentumok között.⁶⁹ 1945. február 22. és 1945. március 5. között jelentéseket tettek a Kárpátontúli Ukrajnai Néptanácsnak a „német–magyar megszállók” által megszerzett, egykor zsidók tulajdonát képező vagyton államosításának folyamatáról is.⁷⁰ 1945 márciusában dekrétumot adtak ki a cenzúra részleg létrehozásáról a Népi Bizottság alárendeltségében.⁷¹

1945. október 10-én Kárpátontúli Ukrajnai Néptanácsa dekrétumot ad ki az egykori úrbéri birtokok felszámolására, azok állami tulajdonba vételére és átadására a falusi népi bizottságoknak.⁷²

1946-ban kezdődött el a negyedik ötéves terv, melynek irreális indikátorait 1950-ig kellett teljesíteni.⁷³ Motivációként 1946 májusában az UK(b)P Kárpátontúli Területi Bizottsága elindítja a sztahanovista mozgalmat.⁷⁴ A hatalom erőltetett iparosításba kezdett,⁷⁵ és az 1945 és 1950 közötti időszakban Kárpátalján teljes mértékben megvalósult az államosítás.⁷⁶ A szovjet időszakot megelőzően Kárpátalja tipikusan agrárjellegű és nyersanyagellátó vidék volt. A munkaképes lakosság több mint 80%-a a mezőgazdaságban dolgozott, az iparban nem egész 10%-ukat foglalkoztatták.⁷⁷ Az élelmiszeripari vállalatok zöme Ungváron, Munkácson, Nagyszőlősen, Beregszászban, Técsőn, Ilosván és Szerednyén működött. Elsősorban vajgyárakra, húskombinátókra, konzervgyárakra, borgyárakra, konyaküzemekre kell gondolnunk. A könnyűiparban a Huszti Kalapgyár, valamint Ungváron, Munkácson, Beregszászon, Nagyszőlősen és Tiszaújlakon cipőgyár, varroda, illetve kötöttáru-üzem működött.

66. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 123.

67. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 122.

68. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 113.

69. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 114.

70. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 139.

71. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 60.

72. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 436.

73. KTÁL, Fond P-1. Opisz1. Odinica Zberihányá 7.

74. KTÁL, Fond P-1. Opisz1. Odinica Zberihányá 18.

75. Botlik, 2000: 288.

76. KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1 a.

77. Oficinszkij, 2010: 274.

Kárpátalján a nehézipar főképpen a gép- és műszergyártás terén volt jelen. Például a Munkácsi Szerszámgépgyár fémmegmunkáló gépeket, a Mukacsivprilad és az Uzsorodprilad Műszergyárak automatizálási berendezéseket állítottak elő.

1946-tól Kárpátalja területén is – 25 éves szovjet tapasztalatok alapján – elkezdődött a kolhozosítás, mely megfosztotta a több generáció alatt összegyűjtött vagyontól az amúgy is jelentős mértékben elszegényedett magyar lakosságot.⁷⁸ 1946–1948-ban zajlott a kollektivizálás, 1949–1950-ben pedig a mezőgazdasági termelés teljes mértékben szovjet mintára alakult át.⁷⁹ 1946 nyarától a felső vezetés utasítására a kollektív gazdálkodás „*hatékony megvalósítása és a tömegek hatékony mozgósítása érdekében*” Kárpátalja falvaiban hromadákat hoztak létre. Ezután a föld hivatalosan a falusi gazdák magántulajdonában volt, amit közösen műveltek meg.⁸⁰ A két első kolhoz – szovjet típusú mezőgazdasági szövetkezet – Nyikita Hruscsov és Georgij Dimitrov nevét viselte.⁸¹

1946 augusztusában az UK(b)P Kárpátontúli Területi Bizottsága arról számolt, hogy sikerült likvidálni a kapitalista termelést és felmorzsolni a feudális földbirtokviszony maradványait.⁸² 1946-ban hozták ki „*A parasztgazdaságok állami terménybeszolgáltatási kötelezettsége Kárpátalján*” című rendeletet megvalósításához, melynek értelmében minden hektár föld után, a szemes termények tényleges területétől függetlenül, megállapították a beszolgáltatandó terménymennyiséget.⁸³ Amennyiben valaki nem teljesítette a kötelező beszolgáltatást, a bíróság büntető eljárást indított ellene, és kuláknak minősült. A törvények be nem tartóit osztályellenségnek titulálták.⁸⁴ Ekkortájt keletkezett az ismert szólás: „*A kolhozvagyon drága kincs, de aki nem lop, annak nincs.*”⁸⁵

1946-ban még csak két kolhoz volt Kárpátalján, 1950 elejére már 532, melyek magukba olvasztották a falusi gazdaságok 82%-át, illetve a szántóföldek 84%-át. Rövidesen ezek a számok elérték az olyannyira áhított „100 százalékot”. 1951-ben 557 gazdaság működött, melyek nagy részét egyesítették, így 1953-ra 264 kolhozot tartottak számon.⁸⁶ Rohamosan csökkent az állatállomány, ami a lakosság ellátásában súlyos hús- és tejhiányt okozott. Minden településre eljuttatták a kolhoz- és a szovhoz-szakirodalmat, valamint filmhíradók voltak a szocializmus előnyeiről, a fejlődésről, haladásról.⁸⁷ Emellett a dolgozók bérének egy részét lefoglalták államkölcson címszó alatt,

78. Kosztyó, 2013: 88.

79. Oficinszkij, 2010: 261.

80. KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 34.

81. KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 18.

82. KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 50.

83. Csanádi, 2004: 192–194.

84. KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 67.

85. Móricz, 1995: 97.

86. Ruszin, 1991: 63.

87. KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 38. és 67.

amelyet természetesen az illető „önként” ajánlott fel az ország fejlesztése érdekében. A hozzájárulás részét képezte az ötéves terv teljesítésének.⁸⁸ A sajtó – mint a Kommunista Párt szócsöve, a hatalom kiszolgálója – hangsúlyozta, hamis adatokkal támasztotta alá a kölcsön fontosságát.⁸⁹

Az Ukrán SZSZK minisztertanácsa és az UK(b)P KB 1949. augusztus 12-én kelt határozata értelmében Kárpátaljáról az Ukrán SZSZK déli megyéibe 3600 kolhozistát és gazdálkodót kellett áttelepíteni. 1950. február és augusztus között 100–200 fős kontingensekben indították útjukra az embereket. Az „*önkéntes alapon*” beszervezett áttelepülőknél különböző kedvezményeket biztosítottak, például két évre felmentették őket mindenféle adófizetési kötelezettségi alól, elengedték az adósságaikat, ingyenes volt az odautazásuk, és pénzbeli segélyt is kaptak, valamint tíz évre ötezer rubel kölcsönt.⁹⁰ Az emberek azonban nem akartak áttelepülni vagy éppen rövid időn belül megpróbálták visszatérni otthonukba.

88. KTÁL, Fond P-1. Opisz1. Odinica Zberihányá 12.

89. KTÁL, Fond P-1. Opisz1. Odinica Zberihányá 12.

90. Oficinszkij, 2010: 252.

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

KTÁL, Fond P-1. Opisz 1. Odinica Zberihányá 9, 7, 12, 18, 24, 34, 38, 50, 67.

KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. No. 6, 61.

KTÁL, Fond P-14. Opisz 1. Odinica Zberihányá 1, 1.a, 12, 13, 15, 15.1.a, 16, 17, 54, 55, 60, 99, 101, 110, 113, 114, 122, 123, 133, 139, 158, 436, 438, 439, 598, 601, 607.

KTÁL, Fond P-175. Opisz 1. Odinica Zberihányá 10.

KTÁL, Fond P-618. Opisz 1. Odinica Zberihányá 43.

Sajtó

Munkás Újság, 1945. június 3.

Zákárpátszka Ukrajná, 1944. november 27.

Hivatkozott irodalom

Botlik–Dupka, 1991

Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest, Mandátum.

Botlik, 2000

Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX. és XX. századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány.

Botlik, 2003

Botlik József: *A hűség csapdájában*. Ungvár–Budapest, Intermix.

Botlik, 2013

Botlik József: Kárpátalja mint Zakarpatszka–Ukrajna autonóm szovjet tagköztársaság (1944. november 27. – 1946. január 22.). *Valóság. Online történelmi szakfolyóirat*, I–VI. <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=131&lap=13>. (utolsó letöltés: 2018. szeptember 10.)

Brenzovics, 2009

Brenzovics László: Kárpátalja története. In: *Kárpátalja. /A kárpát-medence régiói./* Baranyi Béla (szerk.) Pécs–Budapest, Dialóg Campus – MTA – RKK. 65–106.

Brenzovics, 2015

Brenzovics László: Kárpátalja 1944-ben. In: *Kárpátaljai holokauszt. 1944-az elhurcolások éve*. Dobos Sándor – Molnár Ferenc (szerk.). A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének és a Shalom Alapítvány Civil Szervezet tudományos kiadványa. Beregszász, Kálvin Nyomda. 17–23.

Csanádi, 2004

Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából.* Ungvár, PoliPrint.

Dupka, 2014

Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991).* Ungvár–Budapest, Intermix.

Dupka–Korszun, 1997

Dupka György – Korszun Alekszej: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Ungvár–Budapest.

Ofcinszkij, 2010

Ofcinszkij Roman: Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991. In: *Kárpátalja 1919–2009.* Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.). Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 209–376.

Kosztyó, 2013

Kosztyó Gyula: Kárpátalja szovjetizálásának hatása a magyar kisebbség identitására (1944–1953). In: *Változó Világ – Változó Közösségek a Kárpát-medencében.* Fedinec Csilla – Szoták Szilvia (szerk.). Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 78–90.

Móricz, 1995

Móricz Kálmán: *Nagydobrony.* Beregszász–Budapest, Mandátum – Hatodik Síp Alapítvány.

Móricz, 2001

Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói.* Budapest, Hatodik Síp Alapítvány.

Kulcsszavak: *Határon túli magyarok, Szovjetunió*

The First Steps of The Organization of Soviet Power in the Transcarpathian region, 1944-1946

The area of Transcarpathia was an integral part of historical Hungary until 1920, and then it was linked to Czechoslovakia for two decades. By the First Vienna Award that was signed in 2nd November, 1938, and with the military action between the 15-17th March, 1939 Transcarpathia returned to Hungary. After the Soviet occupation, on 28th October, 1944, a delegation from the emigrant Czechoslovak Government arrived to Hust, to reorganize the Czechoslovak administration on the basis of the law that had been valid before 1938, but the Red Army's leadership prohibited and blocked its work. In the 20th century, Transcarpathia underwent many trials and changes of borders. However, the longest, most troublesome period was the 46 years the region spent in the Soviet power system. Transcarpathia was quickly brought under Soviet control. Violent occupation of the area; total dependency on the party's power; harassment of the Hungarian and German ethnic population; the violent purges, collectivization of farms, persecution of churches; violent Russification; the abolition of private property etc. have become part of the Transcarpathian population everyday life.

Transcarpathian Ukraine's unification with the Soviet Union was an important step in the reorganization of the Communist Party of the Transcarpathian Ukraine on October 31, 1944 and also the first Transcarpathian party conference, which was convened by the Communists on 19 November, 1944 in Munkács. At the conference, the Communist Party of the Carpathian-Ukraine was formed, and the independence of the Transcarpathian Ukraine was proclaimed, which adopted a decision on "The reunification of the Carpathian-Ukraine with the Soviet-Ukraine" and on the convening of the Congress of the People's Committees. The first congress of the Transcarpathian Ukraine's People's Committees took place in Munkács on November 26, 1944, which declared the "reunion" of the area with the Soviet-Ukraine. It created its own supreme state authority, the so-called Transcarpathian People's Council of Ukraine. Transcarpathia was officially attached to the Soviet-Ukraine on 22 January, 1946. After another historic turn, its name became the Transcarpathian region.